

Ханна АРЕНДТ

РОЗЛІАМ МІЖ МИНУЛИМ ТА МАЙБУТНІМ

Notre héritage n'est précédé d'aucun testament (“Наша спадщина дісталася нам не за заповітом”) – це, мабуть, чи не найдивовижніший з усіх напрочуд лаконічних афоризмів, у який Рене Шар, французький поет і прозаїк, умістив усю суть того, що означали чотири роки участі в *Русі Опору* для всієї генерації європейських письменників та інтелектуалів¹. Катастрофічна поразка Франції, подія абсолютно несподівана для них, майже за один день спустошила політичну сцену їхньої країни, віддавши її під владу маріонеткових фіглярів або повних недоумків, а їх самих, людей, які фактично ніколи не брали участі в офіційних справах Третьої Республіки, засмоктало в політику, мовби у якийсь вакуум. Таким чином, не будучи заздалегідь попереджені, і, мабуть, усупереч власній волі та власним уподобанням, вони створили таку собі осібну сферу громадського життя, в якій без офіційних атрибутів та потай від друзів і ворогів розв’язували словом і ділом усі питання, що стосувалися державних справ.

Та це тривало недовго. Після кількох років, які швидко промайнули, вони звільнилися від того, що від самого початку сприймали як “тягар”, і знову опинилися в полоні, як вони тепер вважали, марної суєти своїх особистих проблем, знову ж таки відокремленої від “світу реальностей” такою собі *épaisseur triste*, “прикрою непрозорістю” приватного життя, що обертається лише навколо себе. Та навіть у тих випадках, коли вони відмовлялися “повернутися до [свого] першопочатку, до [свого] мало чим наповненого способу життя”, вони могли тепер прилучитися лише до давньої, позбавленої глузду боротьби конфліктних ідеологій, яка після поразки спільного ворога знову заповонила політичну арену, щоб розділити колишніх товаришів за зброєю на численні угруповання, що не були навіть якимись політичними фракціями, і затягти їх у нескінченні полеміки та інтриги паперової війни. Справдилося те, що Шар передбачав, чітко передчував, коли справжня боротьба ще точилася: “Якщо я виживу, я знаю, що мені доведеться розлучитися з духом цих незабутніх років і мовчки відмовитися від свого скарбу (а не сховати його)”. Вони втратили свій скарб.

Що ж то був за скарб? Як це розуміли вони самі, він складався із двох, так би мовити, взаємопов'язаних частин: вони відкрили, що той, хто “приєднався до Опору, знайшов себе”, що він перестав перебувати у стані “пошуків [самого себе], не маючи перед собою чітко видимої мети, а лише скоряючись примітивному почуттю вдоволення”, бо відтепер він уже не підозрював себе в “нещирості”, в тому, що він лише “прискіпливий, вічно всім невдоволений імітатор життя”, й міг дозволити собі “ходити оголеним”. У цій оголеності, з якої було зірвано всі маски – і ті, що їх приписує носити своїм громадянам суспільство, і ті, які індивід самохіль одягає у своїй психологічній реакції, спрямованій проти суспільства, – вони вперше за все своє життя побачили видиво свободи, й не тому, безперечно, що виступили проти тиранії та речей, гірших за тиранію, – це можна було б сказати про кожного солдата союзних армій, – але тому, що вони стали тими, хто “кинув виклик”, відважився взяти на себе ініціативу й тому, не відаючи або навіть не помічаючи цього, почав створювати таке суспільне середовище, в якому було місце для свободи. “Щоразу, як ми спільно трапезуємо, ми запрошуємо за наш стіл і свободу. Її стілець залишається вільним, але стіл для неї накрито”.

Учасники європейського Опору не були ані першими, ані останніми з тих, хто втратив свій скарб. Історію революцій – від літа 1776 року у Філадельфії та літа 1789 року в Парижі й аж до осені 1956 року в Будапешті, – яка в плані політики відбиває найістотніші події новітньої доби, можна було б розповісти в алегоричній формі як казку про стародавній скарб, який за найрізноманітніших обставин раптово й несподівано з'являється і знову зникає, немов якась фата-моргана, за всіляких загадкових обставин. Існує, певна річ, багато поважних причин вважати, що цей скарб ніколи не був реальністю, а лише міражем, що ми маємо тут справу не з чимось субстанціональним, а з примарою, і найголовнішим аргументом на користь цього припущення є той факт, що цей скарб досі не має назви. А чи існує щось таке, не в космічному просторі, а в нашому світі земних людських справ, що навіть не має назви? Єдинокорі та чарівні феї, мабуть, наділені більшою кількістю реальних характеристик, аніж утрачені скарби революцій. А проте, якщо ми звернемо наші погляди до початку цієї епохи, а надто до десятиріч, що їй передували, ми можемо з подивом виявити, що вісімнадцяте століття по обидва боки Атлантики мало назву для цього скарбу, назву, давно після того забуту і втрачену (є велика спокуса сказати: навіть до того, як було втрачено сам цей скарб). Цією назвою в Америці було “громадське щастя”, назвою, яку, з її підтекстом “добродесності” та “слави”, ми навряд чи розуміємо краще,

ніж її французький аналог, “громадську свободу”; складність для нашого розуміння полягає в тому, що в обох прикладах наголос робиться на слові “громадський” (public).

Проте, можливо, саме безіменність втраченого скарбу має на увазі поет, коли стверджує, що наша спадщина дісталася нам не за заповітом. Заповіт, повідомляючи спадкоємцеві, що належить йому по праву, передає майбутньому надбання минулого. Без заповіту, або, якщо ми розкриємо метафору, без традиції (яка добирає і називає, яка передає і зберігає, яка вказує, де саме перебуває скарб і чого він вартий), мабуть, не може бути заповіданої спадкоємності в часі й відтак, говорячи людському, – ані минулого, ані майбутнього, а можуть бути лише віковічні зміни, властиві нашому світу, та біологічні цикли живих істот у ньому. Отже, скарб було втрачено не внаслідок історичних обставин та негараздів дійсності, а через те, що ніяка традиція не передбачила ані його появу, ані його реальність, оскільки жоден заповіт не передав його майбутньому. Ця втрата, – либонь, неминуча, принаймні з огляду на політичну дійсність, – була прискорена через те забуття, через ті провалини в пам’яті, які спіткали не лише спадкоємців, а й самих дійових осіб, свідків, тих, хто протягом одного швидкоплинного моменту тримав скарб у своїх долонях, одне слово, й тих, хто тоді жив. Бо спогад, який тільки і є єдиним, хоч і одним із найважливіших, видом думки, беспорядний поза межами задалегідь визначеної системи посилянь, а людський розум лише в дуже рідкісних випадках здатний зберегти цілісність того, що не є безперервним. Тому першими, кому не вдалося пригадати, яким був скарб, були саме ті, хто ним володів і вважав його чимось таким незвичайним, що навіть не знав, як його назвати. Тоді це їх не турбувало; якщо вони й не знали нічого про свій скарб, то дуже добре усвідомлювали значення ними зробленого, значення, яке було поза перемогою чи поразкою: “Дія, яка щось означає для живого, має цінність тільки для мертвого і знаходить завершення тільки в умах, які її успадковують і досліджують”. Трагедія почалася не тоді, коли визволення країни в цілому зруйнувало, майже автоматично, маленькі потаємні острівці свободи, які були так чи інак приречені, а тоді, коли з’ясувалося, що немає умів, які змогли б успадкувати й дослідити, обміркувати і запам’ятати. Суть проблеми в тому, що “завершення”, як кожна реалізована подія, мусить мати в умах тих, які потім повинні розповісти про неї і передати її значення, залишилося поза їхньою увагою; а без такого розумового завершення післядії, без артикуляції, здійсненої пам’яттю, взагалі не залишається історії, яку можна було б розповісти.

У цій ситуації немає нічого, що було б абсолютно новим. Ми аж надто добре знайомі з періодичними вибухами палкого обурення інтелектом, думкою та раціональним дискурсом, що є природною реакцією людей, яким з їхнього власного досвіду відомо, що думка та дійсність розходяться, що дійсність стала непрозорою для світла думки і що думка, не прикута більше до події, як ото коло прикуте до свого центра, приречена або на те, щоб стати абсолютно незначущою, або на те, щоб повторювати старі істини, які втратили будь-яку конкретну слухність. Навіть уміння заздалегідь передчути цю загрозу було чимось уже знайомим. Коли Токвіль повернувся з Нового Світу, який він зміг так чудово описати й проаналізувати, що його праця досі залишається класичною і пережила понад сторіччя радикальних змін, він добре усвідомлював, що процес, який Шар згодом назвав “завершенням” дії та події, він так і не зміг осмислити; і слова Шара: “Наша спадщина дісталася нам не за заповітом”, – прозвучали як варіація токвільського: “Відтоді, як минуле перестало освятати майбутнє, розум людини блукає в темряві”². Проте єдиний точний опис цієї загрози можна знайти, наскільки мені відомо, в одній із притч Франца Кафки, яка, будучи, мабуть, унікальною, із цього погляду, в літературі, є справжньою *παράβολαί*, що відкидає на подію яскраве світло, яке, проте, не освітлює її зовні, а ніби потужний пучок рентгенівських променів оголює її внутрішню структуру, яка у даному випадку є прихованою діяльністю.

Ось як звучить притча Кафки⁸:

У “нього” два супротивники: один тисне на “нього” ззаду, від самого початку. Другий перекидає йому дорогу попереду. “Він” змагається з обома. Перший супротивник, зрозуміло, підтримує “його” в боротьбі з другим, адже він хоче проіттовхнути “його” вперед, і так само другий підтримує “його” в боротьбі з першим, оскільки він штовхає його назад. Але так відбувається тільки в теорії. Бо тут присутні не лише ці двоє “його” супротивників, а й “він” сам, – а кому достеменно відомі “його” наміри? Хоча “він” мріє про те, як одного разу в найнесподіваніший момент (а для цього буде потрібна ніч, найтемніша з усіх, які були досі) “Він” вислизне за лінію боротьби і “його” настановлять, узявши до уваги “його” досвід у боротьбі, третейським арбітром, який судитиме супротивників у їхньому змаганні одного з одним.

Сюжет, який ця притча оповідає й осмислює, йде за внутрішньою логікою подій, суть яких ми знаходимо й у афоризмі Рене Шара. Він починається, власне, саме з тієї точки, в якій наш вихідний афоризм залишає послідовність подій підвішеною, так би мовити, в повітрі. Боротьба Кафки починається, коли дія вже відбулася і коли оповідь, що є її результатом, чекає на своє завершення “в умах, які успадковують її

і досліджують”. Завдання інтелекту – зрозуміти, що відбулося, а таке розуміння, як вважає Гегель, – для людини спосіб примирити себе з дійсністю; а в кінцевому підсумку – і зі світом. Проблема в тому, що коли розум неспроможний примиритись і не схильний до порозуміння, його відразу ж затягне у свою особисту війну.

Проте, якщо розглядати проблему в історичному світлі, цій стадії розвитку новітнього інтелекту передували, принаймні у двадцятому столітті, радше дві, а не одна, попередні події. До того, як генерацію Рене Шара, якого ми обрали тут її представником, було витіснено зі сфери літературних занять у сферу дієвих зобов'язань, інше покоління, лише трохи старше за віком, звернулося до політики для розв'язання складних філософських проблем і спробувало було втекти з царства думки у царство дії. Це була саме та старша генерація, яка стала потім генерацією пропагандистів і творців того, що самі вони назвали екзистенціалізмом і що, принаймні у французькій версії, є насамперед втечею від ускладнень новітньої філософії до безумовних зобов'язань дії. А оскільки, за обставин, що склалися в двадцятому столітті, так звані інтелектуали – письменники, мислителі, художники, вчені тощо – могли знайти доступ до громадської сфери тільки під час революції, остання стала відігравати, як зауважив якимось Мальро (у “Долі людини”), “ту роль, яку вже колись відіграло вічне життя”: “...вона спасає тих, хто її творить”. Екзистенціалізм, бунт філософів проти філософії, виник не тоді, коли філософія довела свою неспроможність застосувати правила до сфери політики, ця невдача політичної філософії, як сказав би Платон, не менш давня, аніж сама історія західної філософії та метафізики; і він виник навіть не тоді, коли з'ясувалося, що філософія так само неспроможна виконати завдання, поставлені перед нею Гегелем та філософією історії, тобто зрозуміти й концептуально осмислити історичну дійсність та події, які зробили сучасний світ таким, як він є. Ситуація, проте, стала розпачливо безнадійною, коли було показано беззмістовність давніх метафізичних питань, тобто, коли до розуміння новітньої людини дійшло, що вона мусить жити у світі, в якому її інтелект та її традиція думки не спроможні навіть на те, аби поставити адекватні, змістовні запитання, не кажучи вже про те, щоб знайти відповіді на свої заплутані проблеми. Але той, хто був по-справжньому заангажований (*engagee*) в цю боротьбу з труднощами, яка накладає на людину свої умови та зобов'язання, здавалося, все ж таки подавав надії, якщо й не на те, що він зуміє розв'язати якісь проблеми, то принаймні на те, що він спроможний жити з ними без того, щоб перетворитись, як висловився одного разу Сартр, на *salaud*, лицеміра.

Відкриття того факту, що людський розум припинив, із якихось загадкових причин, функціонувати в належних формах, є, так би мовити, першим актом драми, яку ми тут розглядаємо. Я згадала про це тут, хоча й коротко, тому що без цього ми не зможемо збагнути дивовижну іронію подальших подій. Рене Шар, пишучи в останні місяці Опору, коли визволення (яке в нашому контексті означає визволення від дій) уже вимальовувалося на обрії, завершив свої роздуми закликком до тих, хто житиме в майбутньому: він закликав їх думати не менш палко та не менш наполегливо, ніж свого часу закликав діяти тих, які були їхніми попередниками. Якби хтось писав інтелектуальну історію нашого століття не у формі поколінь, які змінюють одне одне, коли історик повинен із буквальною точністю описувати послідовність теорій та напрямів думки, а на тлі біографії якоїсь однієї особи, прагнучи досягти не більш як метафоричного наближення до того, що справді відбувалося в умах людей, то розумова діяльність цієї людини була б представлена як вимушене описування повного кола, причому не один раз, а двічі, першого разу, – коли вона перейшла від думки до дії, а потім, – коли дія, або, точніше, завершена дія, змусила її знов повернутися до думки. Тобто буде цілком доречним відзначити, що заклик думати народився у дивний проміжний період, який уклинився в історичний час, коли не тільки пізніші історики, а й самі дійові особи та свідки починають усвідомлювати, що живуть вони в часовому інтервалі, який повністю визначається речами, що вже не існують і речами, яких іще немає. В історії вже було не раз, що саме такі часові відрізки вміщували в собі момент істини.

Тепер ми можемо повернутися до Кафки, який за логікою згаданих питань, хоча й не за їхньою хронологією, займає найсучаснішу й, так би мовити, найпрогресивнішу позицію. (Загадка Кафки, який протягом понад тридцяти п'яти років своєї посмертної слави утвердив себе як один із найвизначніших наших письменників, іще не розгадана; вона полягає, передовсім, в оберненні встановлених відношень між досвідом і думкою, оберненні, яке захоплює дух. Якщо ми вважаємо самозрозумілим асоціювати багатство конкретних деталей та драматизм дії з досвідом, який дає нам задана реальність, і наділяти ментальні процеси абстрактною невизначністю, як ціною, що її треба платити за порядок і точність, яку вони забезпечують, то Кафка, тільки завдяки силі свого інтелекту й нестандартної уяви, створив із чистого, “абстрактного” мінімального досвіду своєрідний пейзаж думки, який, без шкоди для точності, вмістив у собі все багатство, розмаїття і драматичні елементи, котрі характеризують “реальне” життя. Через те, що мислення було для

нього найважливішим і найживотворнішим елементом дійсності, він розвинув у собі оту надприродну здатність передбачення, яка навіть сьогодні, після майже сорока років, заповнених безпрецедентними та вкрай несподіваними подіями, не перестає нас захоплювати.) Наведена вище оповідь із досконалою простотою й стислістю фіксує ментальний феномен, так би мовити, думку-подію. Його ареною є поле битви, на якому сходяться в двобої сили минулого й сили майбутнього; між ними ми бачимо людину, яку Кафка називає “він”, того, хто, якщо він прагне відстояти свої погляди, повинен дати бій обом силам. Отже, одночасно відбуваються дві чи навіть три битви: Битва між “його” супротивниками й битва людини з кожним із них. Але той факт, що взагалі має місце битва, спричинений, як здається, лише завдяки тому, що тут присутня людина, без якої сили минулого й майбутнього, як можна припустити, давно нейтралізували б або знищили одна одну.

Насамперед треба відзначити, що не тільки майбутнє (“хвиля майбутнього”), а й минуле тут розглядається як сила, а не, всупереч усім нашим метафорам, як тягар, що його людина має нести на своїх плечах, і чиєї мертвої ваги живі в майбутньому можуть або навіть повинні позбутися. За словами Фолкнера, “минуле ніколи не вмирає, воно навіть не є минулим”. Крім того, це минуле, яке сягає до своїх витоків, не тягне назад, а штовхає вперед, і, всупереч тому, чого можна було б сподіватися, саме майбутнє штовхає нас назад у минуле. Із погляду людини, яка завжди живе в інтервалі між минулим та майбутнім, час не є чимось суцільним, таким собі потоком безперервних послідовностей; він уривається посередині, в тій точці, де стоїть “вона”; і місцем “її” розташування є не сучасність, як ми це зазвичай розуміємо, а радше той часовий проміжок, який існує завдяки “її” постійній боротьбі, “її” протидії минулому та майбутньому. Тільки тому, що людина вклинилася в час, і лише до тієї міри, до якої вона обстоє свої погляди, плин індиферентного часу розпадається на минулий, теперішній і майбутній часи; саме це вклинення (за Августином – початок початків) є тим фактором, що розщеплює безперервність часу на сили, які потім, оскільки вони сфокусовані на тому окремому або головному предметі, який визначає напрям їхньої дії, починають боротися одна з одною і діяти на людину, як це описує Кафка.

Не ризикуючи спотворити головну його думку, можна, на мій погляд, зробити й крок далі. Кафка описує, як втручання людини руйнує односпрямований потік часу, але, що досить дивно, він не відступає від традиційного уявлення, згідно з яким ми думаємо про час як такий, що рухається по прямій лінії. Оскільки Кафка дотримується традиційної

алегорії прямолінійного плину часу, “він” навряд чи має досить простору для маневру, і щоразу, коли “він” прагне вийти за межі відведеного йому місця, “його” опановує мрія про простір десь над лінією сутички, – а чим іще може бути ця мрія і цей простір, як не відомою давньою мрією західних метафізиків від Парменіда до Гегеля про те, що думка має свою власну сферу – поза часом, поза простором, поза чуттям? Очевидно, те, чого бракує в даному Кафкою описі думки-події – це просторовий вимір, у якому мислення може проявити себе без необхідності повністю вийти за межі людського часу. Головною вадою його притчі, при всій її блискучій переконливості, є те, що навряд чи можливо дотримуватися гіпотези про прямолінійний плин часу, якщо його односпрямований потік руйнується антагоністичними силами, які спрямовані у бік людини й діють на неї. Поява людини, яка руйнує континуум часу, не може не примусити антагоністичні сили відхилитися бодай трохи, від початкових напрямів їхньої дії, і коли це відбувається, то вони сходяться вже не в лобовому зіткненні, а під якимсь кутом. Інакше кажучи, проміжок, у якому перебуває “він”, є, принаймні потенційно, не просто відрізком часу, а чимось схожим на те, що фізики називають паралелограмом сил.

В ідеальному випадку дія цих двох сил, що створюють паралелограм, у якому “він” Кафки знайшов для себе поле бою, має спричинити виникнення третьої сили, підсумкову діагональ, що виходитиме з точки, в якій згадані сили зіштовхуються і на яку вони діють. В одному відношенні діагональна сила відрізнятиметься від тих двох, що її створюють. Обидві згадані антагоністичні сили необмежені щодо свого витоку; одна виходить із нескінченного минулого, а друга – з нескінченного майбутнього; але, хоча початок кожної з них невідомий, вони мають певне закінчення, точку, в якій вони зіштовхуються. Діагональна ж сила, навпаки, буде обмеженою в розумінні свого походження, її стартова точка – це точка зіткнення антагоністичних сил, але вона буде необмеженою щодо свого кінця, оскільки вона завдячує своєму походженню концентрованої дії двох сил, які виходять із нескінченності. Ця діагональна сила, початок якої відомий, напрям якої визначений минулим та майбутнім, але евентуальний кінець якої лежить у невизначеності – це досить точна метафора діяльності думки. Якби “він” Кафки був спроможний докласти своїх зусиль уздовж діагоналі, на рівній відстані від минулого й майбутнього, мандруючи по діагональній лінії, так би мовити, назад і вперед повільними ритмічними рухами, притаманними рухові плину думок, він не вийшов би за межі лінії сутички й не міг би опинитися поза боротьбою, як того

вимагає притча, бо ця діагональ, хоч вона й спрямована у нескінченність, залишається прикутою до теперішнього часу й закорінена в ньому; але він мав би відкрити (фактично виштовхнутий його супротивниками в тому єдиному напрямку, з якого він міг би добре бачити й досліджувати те, що складає саму його сутність, що прийшла в буття з лише його власною, самостверджувальною появою) – величезний, постійно мінливий час-простір, створений і обмежений силами минулого та майбутнього; він знайшов би таке місце в часі, яке достатньо віддалене від минулого й майбутнього, щоб зіграти роль “третейського судді”, місце, з якого він міг би судити боротьбу протилежних сил між собою неупередженим оком.

Проте існує спокуса додати, що це так “лише в теорії”. Бо набагато ймовірніше (і Кафка часто описував це в інших своїх оповідках та притчах), що отой “він”, неспроможний відшукати діагональ, яка вивела б його за межі лінії сутички в простір, ідеально сконструйований паралелограмом сил, “помре від перевтоми”, виснажений тиском постійного протистояння, забувши про свої початкові наміри й упевнений лише в існуванні того розламу в часі, який, доки він житиме, буде позицією, що її він мусить обстоювати, хоч вона, мабуть, є для нього лише полем битви, а не домівкою.

Щоб уникнути непорозуміння: образи, які я тут використовую, аби позначити метафорично та в порядку спроби сучасні умови діяльності думки, можуть бути чинними лише в межах сфери ментальних явищ. Застосовані до історичного або біографічного часу, жодна із цих метафор, мабуть, не матиме сенсу, бо в цих часах розламу в часі не існує. Лише тією мірою, якою людина мислить, і тією мірою, якою вона вічна – якийсь “він”, як слушно називає цього індивіда Кафка, а не якийсь “хтось”, – вона живе, в повній актуальності свого конкретного буття в тому проміжку між минулим і майбутнім. Цей проміжок, як я підозрюю, не є новочасним явищем, він не є навіть історичною даністю, а існує відтоді, відколи людина живе на Землі. Цілком можливо, що це – сфера духу чи, радше, дорога, прокладена мисленням, та вузька стежка в проміжку між часами, яку робота думки прокладає в часі й просторі смертних людей і на якій плін думки, спогадів та передбачення зберігає все, що зустрічається їй на руїнах історичного й біографічного часу. Цей вузький міжчасовий простір у самому серці часу, на відміну від світу й культури, в середовищі яких ми народилися, може бути тільки позначений, але не може передатися майбутнім поколінням від минулого; кожна нова генерація, буквально кожна жива людина, коли вона опиняється в розламі часу між нескінченим минулим та

нескінченним майбутнім, мусить заново відкривати й невпинно торувати цей шлях.

Проблема, однак, у тому, що ми, мабуть, ані не споряджені, ані не підготовлені до такої роботи думки, до занурення в проміжок між минулим і майбутнім. Протягом тривалого часу нашої історії, а точніше упродовж тих тисяч років, які минули після заснування Риму й були позначені впливом римських концепцій, цей розлам замощувався тим, що ми від римських часів називаємо традицією. Що ця традиція дедалі більше й більше занепадала в міру того, як розвивався новітній час, ні для кого не таємниця. А коли нитка традиції нарешті урвалася, розлам між минулим та майбутнім перестав бути лише якоюсь особливою умовою для роботи думки і доступним як досвід тільки для тих небагатьох, хто зробив мислення своєю головною справою. Він став відчутною дійсністю і проблемою для всіх, тобто фактором політичного значення.

Кафка згадує про досвід, войовничий досвід, набутий “ним”, який захищає свою позицію серед розбурханих хвиль зіткнення минулого з майбутнім. Цей досвід є досвідом мислення (оскільки, як ми бачили, вся притча стосується ментального феномена) і його можна набути, як і досвіду, пов’язаного з якоюсь діяльністю, тільки через практику, через спроби. (Тут, як і в інших аспектах, цей вид мислення відрізняється від таких ментальних процесів, як дедукція, індукція та умовивід, для здійснення яких можна раз і назавжди вивчити логічні правила, що ґрунтуються на несуперечності та внутрішній зв’язності, після чого залишаться тільки їх застосовувати.) Вісім нарисів, які подаються нижче є такими спробами, єдина мета яких – набути досвід у тому, *як треба* мислити; вони не містять приписів, про що мислити або яку істину обстоювати. Менш за все вони прагнуть зв’язати розірвану нитку традиції або винайти якісь новостворені сурогати, щоб заповнити проміжок між минулим та майбутнім. В усіх цих спробах проблема істини залишається невизначеною; предметом дослідження є виключно те, як проникнути в цей розлам, мабуть, єдиний простір, де, можливо, з’явиться істина.

Специфічнішим є те, що це спроби в галузі політичної думки, в тому плані, в якому вона виникає з повсякденності політичних колізій (хоча такі колізії згадуються лише мимохідь), і я виходжу з того, що думка сама по собі живиться подіями живого досвіду і має залишатися прив’язаною до них як до єдиних орієнтирів, що допомагають знаходити правильний напрямок. Оскільки ці спроби здійснюються між минулим і майбутнім, вони містять у собі й критику,

й експеримент, але наші експерименти не мають на меті намалювати картину якогось утопічного майбутнього, а критика минулого, традиційних понять, не прагне їх “розвінчати”. Більше того, критична та експериментальна частини наступних нарисів не мають чіткого розмежування, хоча, приблизно кажучи, перші три з них є радше критичними, ніж експериментальними, а останні п’ять – радше експериментальними, ніж критичними. Поступовість у зміні акцентів не є випадковою через наявність елементу експериментального дослідження в критичній інтерпретації минулого, інтерпретації, головною метою якої є відкрити справжнє походження традиційних понять, щоб заново виділити з них їхній первісний дух, який так прикро випарувався з найбільш ключових слів політичної мови (таких як, свобода і справедливість, авторитет і здоровий глузд, відповідальність і добросовісність, влада й слава), залишивши після себе порожні оболонки, в які можна помістити що завгодно, незалежно від феноменальної реальності, що лежить у його основі.

Мені здається, і я думаю читач погодиться зі мною, що нарис як літературна форма має природну схожість зі спробами, які я маю на увазі. Як будь-які збірки нарисів, ця книжка могла б, очевидно, вміщувати більше або менше розділів – без того, щоб це змінило її характер. Їхня єдність, – яка є для мене виправданням публікації їх у вигляді книжки, – це не єдність цілого, а послідовність ритмів, які, подібно до музичної сюїти, написані в одному й тому самому або у спорідненому з іншими ключі. Ця послідовність визначається її змістом. У цьому плані книжка ділиться на три частини. Першу присвячено новочасному розриву традиції та поняттю історії, якими новітня епоха сподівається замінити поняття традиційної метафізики. У другій частині обговорюються два центральні і взаємопов’язані політичні поняття – влада й свобода; це передбачає обговорення питань першої частини в тому розумінні, що такі елементарні й прямі запитання як “Що таке влада?” та “Що таке свобода?”, можуть виникнути тільки тоді, коли ми або не знаходимо більше відповідей, які передала б нам традиція, або вони вже не можуть задовольнити нас. І нарешті, чотири нариси останньої частини є щирими спробами застосувати певну модель мислення, випробовану у двох перших частинах, до найближчих актуальних проблем, з якими стикаємося щодня, не для того, безперечно, щоб знайти їх однозначне розв’язання, а лише сподіваючись прояснити ці проблеми і досягти деякої впевненості при обговоренні конкретних питань.

Із англійської переклав Вілен ЧЕРНЯК